

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. Jurnal Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA TINGLOVCHILARNING HUQUQIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH: AMALDAGI PEDAGOGIK TAHLIL VA TAJRIBA-SINOV NATIJALARINING SAMARADORLIGI

Boymirzayeva Raximaxon Xoshimjonovna

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti katta o'qituvchisi. E-mail:

boymirzayevamaxon75@gmail.com

ORCID: 0009-0007-5897-3699

Annotatsiya. Mazkur maqolada malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning nazariy, metodologik va amaliy-pedagogik jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqotning dolzarbligi pedagoglarning kasbiy faoliyatida qonuniylik, huquqiy mas'uliyat, ta'lim oluvchilarning huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda normativ-huquqiy hujjatlardan amaliy foydalanish ko'nikmalariga bo'lgan ehtiyojning ortib borishi bilan belgilanadi. Tadqiqotda huquqiy madaniyat huquqiy bilimlar, huquqiy qadriyatlarga munosabat, huquqiy vaziyatlarni tahlil qilish va qonuniy qaror qabul qilishga tayyorlikni o'z ichiga oluvchi kompleks kasbiy sifat sifatida talqin etiladi.

Empirik tadqiqot doirasida Namangan, Farg'ona va Jizzax viloyatlari pedagogik mahorat markazlarining malaka oshirish kurslarida qatnashgan jami 478 nafar respondentning ma'lumotlari o'rganildi. Tajriba-sinov materiallari dastlabki va yakuniy testlar, so'rovnomalar hamda tinglovchilarning huquqiy bilimlarini baholash natijalarini qamrab oldi. Taqdim etilgan test jadvalida tajriba guruhi 240 nafar, nazorat guruhi esa 238 nafar tinglovchidan iborat. Natijalar tajriba guruhida yuqori va o'rta darajadagi ko'rsatkichlar ulushi sezilarli oshganini ko'rsatdi. Shu bilan birga, statistik natijalarni talqin qilishda guruhlar tarkibi, diagnostik vositalarning xususiyatlari va pedagogik ta'sirning mazmunini hisobga olish zarurligi asoslandi. Tadqiqot yakunida huquqiy ta'limni amaliy kasbiy vaziyatlar, interfaol metodlar, normativ-huquqiy hujjatlar bilan mustaqil ishlash va reflektiv baholash asosida takomillashtirishga doir tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: huquqiy madaniyat, huquqiy ong, malaka oshirish, pedagogik kompetentlik, huquqiy ta'lim, pedagogning maqomi, interfaol metodlar, tajriba-sinov, kasbiy rivojlanish, normativ-huquqiy hujjatlar.

РАЗВИТИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СЛУШАТЕЛЕЙ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЫТНО-ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Боймирзаева Рахимахон Хошимжоновна

Старший преподаватель Юридического факультета Наманганского государственного университета.

E-mail: boymirzayevvaraximaxon75@gmail.com

ORCID: 0009-0007-5897-3699

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические, методологические и практико-педагогические аспекты развития правовой культуры слушателей в системе повышения квалификации. Актуальность исследования обусловлена возрастающей потребностью в обеспечении законности в профессиональной деятельности педагогов, формировании правовой ответственности, защите прав и интересов обучающихся, а также развитии навыков практического применения нормативно-правовых актов. В исследовании правовая культура рассматривается как комплексное профессиональное качество, включающее правовые знания, отношение к правовым ценностям, умение анализировать правовые ситуации и готовность принимать законные решения.

В рамках эмпирического исследования были изучены данные 478 респондентов, проходивших курсы повышения квалификации в центрах педагогического мастерства Наманганской, Ферганской и Джизакской областей. Материалы опытно-экспериментальной работы включали результаты входного и итогового тестирования, анкетирования, а также оценки правовых знаний слушателей. Согласно представленной таблице результатов тестирования, экспериментальную группу составили 240 человек, контрольную группу — 238 человек. Полученные результаты свидетельствуют о существенном увеличении доли слушателей с высоким и средним уровнями правовой культуры в экспериментальной группе. Вместе с тем обоснована необходимость учитывать состав групп, особенности диагностических инструментов и содержание педагогического воздействия при интерпретации статистических результатов.

По итогам исследования разработаны рекомендации по совершенствованию правового образования на основе анализа практических профессиональных ситуаций, применения интерактивных методов, самостоятельной работы с нормативно-правовыми актами и рефлексивного оценивания.

Ключевые слова: правовая культура, правовое сознание, повышение квалификации, педагогическая компетентность, правовое образование, статус педагога, интерактивные методы, опытно-экспериментальная работа, профессиональное развитие, нормативно-правовые акты.

DEVELOPMENT OF THE LEGAL CULTURE OF THE AUDIENCE IN THE TRANSLATION ENHANCEMENT SYSTEM: THE EFFECTIVENESS OF THE RESULTS OF THE CURRENT PEDAGOGICAL ANALYSIS AND EXPERIMENT

Boymirzayeva Rakhimakhon Khoshimzhonovna.

Senior lecturer, Namangan State University. E-mail: boymirzayevvaraximaxon75@gmail.com

ARCID: 0009-0007-5897-3699

Abstract. *This article examines the theoretical, methodological and practical aspects of developing legal culture among participants in in-service teacher training programmes. The relevance of the study stems from the growing importance of legal awareness, professional responsibility, protection of learners' rights and the practical application of legislation in teachers' professional activities. Legal culture is conceptualised as a multidimensional professional quality encompassing legal knowledge, attitudes towards legal values, the ability to analyse legal situations and readiness to make legally grounded decisions.*

The empirical component draws on data from 478 respondents attending professional development courses at pedagogical excellence centres in the Namangan, Fergana and Jizzakh regions of Uzbekistan. The research materials include initial and final tests, questionnaires and assessments of participants' legal knowledge. According to the supplied assessment table, the experimental group comprised 240 participants and the control group comprised 238. The results indicate a substantial increase in the proportion of participants achieving high and intermediate assessment levels in the experimental group. However, the interpretation of these findings requires careful consideration of group allocation, assessment procedures and the content of the pedagogical intervention.

The article proposes practical measures to strengthen legal education through case-based learning, interactive teaching methods, independent work with legislation and reflective assessment. It also identifies methodological limitations that should be addressed before drawing definitive causal conclusions about the effectiveness of the intervention.

Keywords: *legal culture, legal awareness, in-service teacher training, professional competence, legal education, teachers' legal status, interactive methods, experimental study, professional development, legislation.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogning kasbiy faoliyati faqat fan mazmunini o'rgatish va ta'lim natijalarini ta'minlash bilan chegaralanmaydi. Pedagog ta'lim oluvchilarning huquq va qonuniy manfaatlarini hurmat qilishi, kasbiy majburiyatlarini qonunchilik asosida bajarishi, ta'lim jarayonida yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarni to'g'ri baholashi hamda o'z faoliyati uchun mas'uliyatni his qilishi zarur. Shu sababli huquqiy madaniyatni rivojlantirish pedagogning umumiy kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Huquqiy madaniyat tushunchasi huquqiy normalarni yoddan bilish bilangina cheklanmaydi. U huquqni anglash, qonuniylikka hurmat, huquq va majburiyatlar nisbatini tushunish, huquqiy axborotdan foydalanish hamda qonuniy xulq-atvorni kasbiy faoliyatda namoyon etishni ham qamrab oladi. Pedagogning

huquqiy madaniyati uning o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va ta'lim tashkiloti ma'muriyati bilan munosabatlarida amaliy namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasidagi huquqiy munosabatlarni takomillashtirish, pedagoglarning kasbiy maqomini mustahkamlash va fuqarolarning huquqiy ongini yuksaltirishga qaratilgan normativ-huquqiy asoslar yaratilgan. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solishning asosiy huquqiy negizini belgilaydi. «Pedagogning maqomi to'g'risida»gi Qonun esa pedagogning huquqlari, majburiyatlari va kasbiy faoliyatiga doir kafolatlarni anglash uchun muhim manba hisoblanadi. Mazkur huquqiy asoslarning mavjudligi pedagoglarning huquqiy madaniyati avtomatik ravishda yuqori darajaga ko'tarilishini anglatmaydi. Huquqiy me'yorlarning amaliy mazmunini tushunish, ularni tegishli vaziyatga tatbiq etish va kasbiy qarorlarni huquqiy jihatdan asoslash uchun maqsadli pedagogik tayyorgarlik zarur. Ayniqsa, malaka oshirish tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglar uchun huquqiy bilimlarni muntazam yangilab borish va ularni kasbiy tajriba bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur muammoning dolzarbligi uchta asosiy omil bilan belgilanadi. Birinchidan, ta'lim jarayonida pedagoglarning huquq va majburiyatlarini aniq anglashga bo'lgan ehtiyoj ortmoqda. Ikkinchidan, huquqiy axborotning yangilanib borishi pedagoglardan amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmasini talab etadi. Uchinchidan, malaka oshirish mashg'ulotlarida olingan nazariy bilimlarning real kasbiy vaziyatlarda qo'llanilishi huquqiy ta'lim samaradorligining muhim mezonidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagoglarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda milliy qonunchilik asosiy o'quv manbalaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni [2] ta'lim tizimining tashkiliy-huquqiy asoslarini belgilaydi. Mazkur qonunni o'rganish tinglovchilarga ta'lim

jarayonidagi huquqiy munosabatlar, ta'lim olish huquqi va ta'lim tashkilotlari faoliyatining huquqiy asoslarini tushunishga yordam beradi. 2024-yil 1-fevraldagi O'RQ-901-son «Pedagogning maqomi to'g'risida»gi Qonun [3] pedagoglarning kasbiy faoliyatiga oid huquqlar, majburiyatlar va kafolatlarni o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi. Ushbu qonun doirasida pedagogning kasbiy faoliyatini huquqiy jihatdan anglash, qonuniy talablarni farqlash va o'z huquqlarini belgilangan tartibda amalga oshirish masalalariga e'tibor qaratish lozim. Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishga qaratilgan davlat siyosatining muhim hujjatlaridan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son «Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida»gi Farmonidir [1]. Ushbu hujjat huquqiy madaniyatni yuksaltirish masalasining keng ijtimoiy va ta'limiy ahamiyatini belgilash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotda milliy qonunchilikni o'rganish faqat hujjatlar nomi va mazmunini yodlash bilan cheklanmasligi kerak. Tinglovchilar huquqiy me'yorlarning amaliy ahamiyatini tushunishi, rasmiy manbalardan foydalanishi va kasbiy vaziyatga tegishli normalarni mustaqil aniqlay olishi muhimdir.

R. Boymirzayevaning pedagoglar malakasini oshirish tizimida huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishga bag'ishlangan tadqiqotida huquqiy bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyoj, amaldagi qonunchilik bilan ishlash va huquqiy ta'limni takomillashtirish masalalari yoritilgan [5;146-153]. Mazkur tadqiqot yo'nalishi malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirishni mustaqil pedagogik muammo sifatida o'rganish, mavjud holatni diagnostika qilish va amaliy natijalarni tizimli baholash zarurligini ko'rsatadi. Huquqiy madaniyat muammosi huquqshunoslik, pedagogika, psixologiya va fuqarolik ta'limi doirasida o'rganilgan. Huquqshunoslikda huquqiy madaniyatning mazmuni huquqiy bilimlar, qonuniylikka munosabat, huquqiy qadriyatlar va xulq-atvor bilan bog'liq holda izohlanadi. Pedagogik tadqiqotlarda esa shaxsning huquqiy bilimlarini shakllantirish, huquqiy tarbiya metodlari, ta'lim

oluvchilarning huquqiy faolligi va kasbiy kompetentlikni rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratiladi. U. Tadjixanov va A. Saidovning huquqiy madaniyat nazariyasiga bag'ishlangan ilmiy ishlari huquqiy madaniyatni huquqiy ong, huquqiy qadriyatlar va qonuniy xulq-atvor bilan bog'liq holda tahlil qilish uchun nazariy asos beradi[4].

Pedagogning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda huquqiy kompetentlik alohida ahamiyatga ega. Huquqiy kompetentlik huquqiy ma'lumotni bilishdan tashqari, uning ishonchliligini tekshirish, tegishli me'yorni aniqlash, vaziyatni huquqiy baholash va asoslangan xulosa chiqarish qobiliyatini ham anglatadi. Shu sababli malaka oshirish jarayonida faqat ma'ruza va tushuntirish bilan cheklanmasdan, mustaqil tahlil va amaliy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. R. Boymirzayevaning huquqiy madaniyatni rivojlantirish metodlariga bag'ishlangan keyingi tadqiqotida modulli yondashuv, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari va huquqiy vaziyatlarni modellashtirish masalalari yoritilgan[6;155-162]. Mazkur yondashuvlar pedagoglarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda o'quv mazmuni, o'qitish metodlari va baholash vositalarini o'zaro muvofiqlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirish bo'yicha muayyan hududlarda o'tkazilgan tajriba-sinov ishlarining natijalarini guruhlar kesimida qiyoslash, o'zgarishlarni pedagogik jihatdan sharhlash va statistik ishonchliligini tekshirish muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

Agar malaka oshirish kurslarida huquqiy ta'lim normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish, amaliy kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish, interfaol metodlardan foydalanish va reflektiv baholash bilan uyg'unlashtirilsa, tinglovchilarning huquqiy bilimlarini o'zlashtirish va ularni kasbiy vaziyatlarda qo'llash ko'rsatkichlari yaxshilanishi mumkin. Mazkur faraz tajriba va nazorat guruhlarining boshlang'ich hamda yakuniy ko'rsatkichlarini qiyoslash orqali tekshiriladi. Bunda natijalardagi farqni faqat qo'llangan metodika ta'siri bilan izohlash uchun guruhlarini shakllantirish tartibi va o'qitish sharoitlari ham hisobga olinishi lozim. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati huquqiy

madaniyatni malaka oshirish tizimida rivojlantirish masalasini nazariy tushunchalar, diagnostik ko'rsatkichlar va pedagogik natijalar o'rtasidagi bog'liqlik asosida tahlil qilish bilan belgilanadi. Amaliy ahamiyati esa huquqiy ta'lim mazmunini kasbiy vaziyatlarga moslashtirish, tinglovchilarning huquqiy axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va diagnostika natijalaridan o'quv jarayonini takomillashtirishda foydalanish imkoniyatlarida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari pedagogik mahorat markazlarida huquqiy mazmundagi o'quv modullarini takomillashtirish, amaliy mashg'ulotlarni loyihalash va tinglovchilarning kasbiy rivojlanishini baholashda qo'llanishi mumkin.

METODLAR

Tadqiqot malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning mavjud holatini aniqlash va pedagogik ta'lim natijalaridagi o'zgarishlarni baholashga qaratildi. Tadqiqotda nazariy tahlil, normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish, so'rovnoma, test sinovlari, guruhlararo qiyoslash va statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning aniqlovchi bosqichi 2022–2023-yillarni qamrab oldi. Ushbu bosqichda tadqiqot maqsadi va vazifalari aniqlashtirildi, huquqiy madaniyatni rivojlantirishga oid ilmiy adabiyotlar hamda me'yoriy hujjatlar o'rganildi, malaka oshirish kurslarida foydalaniladigan o'quv-uslubiy materiallar tahlil qilindi. Shuningdek, tinglovchilarning huquqiy bilimlarini aniqlash uchun so'rovnoma va test topshiriqlarini shakllantirishga e'tibor qaratildi.

Tadqiqotning empirik qismida Namangan, Farg'ona va Jizzax viloyatlaridagi pedagogik mahorat markazlarining malaka oshirish kurslari tinglovchilariga oid ma'lumotlar tahlil qilindi. Respondentlar umumiy o'rta ta'lim maktablarida faoliyat yuritadigan pedagoglar orasidan jalb etilgan. Tadqiqot materiallarida 478 nafar respondent qatnashgani ko'rsatilgan. Biroq taqdim etilgan dastlabki tavsiflarda Andijon viloyati ham tilga olingan bo'lsa-da, respondentlar taqsimoti keltirilgan asosiy jadvalda

faqat Namangan, Farg'ona va Jizzax viloyatlari qayd etilgan. Shu sababli ushbu maqolada hududlar bo'yicha batafsil tahlil faqat jadvalda tasdiqlangan ma'lumotlar asosida beriladi. Tadqiqot materiallarida jami 478 nafar respondentning ma'lumotlari mavjud. Dastlabki hududiy jadvalda respondentlar quyidagicha taqsimlangan.

1-jadval. Tadqiqotda qatnashgan respondentlarning hududiy taqsimoti

Pedagogik mahorat markazi	2022–2023	2023–2024	2024–2025	2025–yil	Jami
Namangan viloyati	26	51	51	50	178
Farg'ona viloyati	25	25	50	50	150
Jizzax viloyati	25	25	50	50	150
Jami	76	101	151	150	478

Manba: tadqiqot uchun taqdim etilgan empirik ma'lumotlar.

Jadvaldan ko'rinadiki, respondentlarning eng katta qismi Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi tinglovchilariga to'g'ri keladi. Farg'ona va Jizzax viloyatlarida esa respondentlar soni teng – 150 nafardan. Ushbu taqsimot hududlar kesimida pedagoglarning huquqiy ta'limga oid ehtiyojlarini keyingi tahlillarda alohida o'rganish imkonini beradi.

Biroq jadvaldagi yillar bo'yicha taqsimot respondentlarning aynan qaysi guruhga kiritilganini, bir xil shaxslar takroriy qatnashgan yoki qatnashmaganini to'liq ko'rsatmaydi. Shu sababli uni hududiy va davriy tavsif sifatida qabul qilish, individual kuzatuvlar soni sifatida esa birlamchi qaydlar bilan tekshirish lozim. Tajriba-sinov natijalari keltirilgan alohida jadvalda tajriba guruhi 240 nafar, nazorat guruhi 238 nafar tinglovchidan iborat deb ko'rsatilgan. Mazkur maqolada test natijalarini hisoblashda

aynan shu jadvaldagi guruh hajmlari asos qilib olindi. Dastlabki tavsifdagi guruh taqsimotiga oid boshqa ko'rsatkichlar esa yakuniy tahrirdan oldin muvofiqlashtirilishi kerak.

Tinglovchilarning huquqiy madaniyatini baholash uchun bir nechta diagnostik vositalardan foydalanilgan.

Birinchi vosita — so'rovnoma. So'rovnomalarda tinglovchilarning huquqiy bilim olishga bo'lgan ehtiyoji, huquqiy ong va huquqiy madaniyat haqidagi tasavvurlari hamda malaka oshirish kurslarida huquqiy mazmundagi modullarni o'rganishga munosabatini aniqlashga qaratilgan.

So'rovnomalarda quyidagi mazmundagi savollar qo'llangan:

- Malaka oshirish jarayonida huquqiy bilim olish darajangizni qanday baholaysiz?
- Huquqiy ong va huquqiy madaniyat tushunchalarini qanday izohlaysiz?
- Pedagoglarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishga qanday omillar ta'sir ko'rsatadi?
- Huquqiy bilimlarni asosan qaysi manbalardan olasiz?
- Malaka oshirish kurslarida huquqiy masalalarga bag'ishlangan alohida o'quv modulini o'rganish zarurmi?

Ushbu savollar tinglovchilarning ehtiyojlarini aniqlashga yordam beradi. Biroq so'rovnoma natijalarini huquqiy bilim darajasining bevosita o'lchovi sifatida qabul qilish to'g'ri emas, chunki respondentning o'zini o'zi baholashi bilan uning amaliy bilimlari o'rtasida farq bo'lishi mumkin.

Ikkinchi vosita — test topshiriqlari. Testlar tinglovchilarning huquqiy mazmundagi bilimlarini aniqlash va natijalarni yuqori, o'rta hamda quyi darajalarga ajratish uchun ishlatilgan. Dastlabki va yakuniy test natijalarining taqqoslanishi o'quv jarayonida kuzatilgan o'zgarishlarni aniqlash imkonini beradi.

Uchinchi vosita — pedagogik qiyoslash. Tajriba va nazorat guruhlarining dastlabki hamda yakuniy ko'rsatkichlari taqqoslanib, darajalar taqsimotidagi farqlar

tahlil qilindi. Bunday qiyoslash natijalarni oddiy tavsiflashdan tashqari, guruhlar dinamikasini o'rganish uchun ham xizmat qiladi.

Diagnostic vositalarning to'liq matni, topshiriqlar soni, baholash chegaralari va ishonchlilik ko'rsatkichlari mavjud materiallarda to'liq keltirilmagan. Shu sababli ushbu maqolada test va so'rovnomalarning umumiy vazifasi bayon etildi; ularning psixometrik xususiyatlari bo'yicha tasdiqlanmagan xulosalar chiqarilmadi.

Pedagogik ta'sirning mazmuni

Huquqiy madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik ishlar mazmunan huquqiy bilimlarni egallash, qonun hujjatlarini o'rganish va ularni kasbiy vaziyatlarda qo'llashga yo'naltirilishi lozim. Mazkur yondashuvni amaliyotga tatbiq etishda quyidagi metodik yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

1. **Huquqiy bilimlarni tizimlashtirish.** Tinglovchilar ta'lim sohasidagi asosiy qonunlar, pedagogning huquq va majburiyatlari hamda ta'lim oluvchilarning huquqiy manfaatlariga oid normalarni o'rganadi.
2. **Normativ hujjatlar bilan ishlash.** Tinglovchilar tegishli hujjatni topish, uning amaldagi tahririni aniqlash va kerakli qoidani ajratib olishga o'rgatiladi.
3. **Kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish.** Huquqiy muammoli vaziyatlar asosida qonuniy yechimlar izlanadi va ularning asoslari muhokama qilinadi.
4. **Interfaol mashg'ulotlar.** Guruhiy munozara, vaziyatli topshiriq, rolli o'yin va jamoaviy tahlil orqali tinglovchilarning faol ishtiroki ta'minlanadi.
5. **Refleksiv baholash.** Tinglovchilar o'z bilimlarini baholaydi, aniqlangan kamchiliklarni belgilaydi va keyingi kasbiy rivojlanish maqsadlarini shakllantiradi.

Ushbu metodik yo'nalishlar huquqiy ta'limning amaliy ahamiyatini kuchaytirishi mumkin. Biroq tadqiqotda qo'llangan pedagogik ta'sirning aniq dars ishlanmalari, davomiyligi va mashg'ulotlar bo'yicha taqsimoti to'liq hujjatlashtirilmaganligi sababli, yuqoridagi yo'nalishlar metodik tahlil va amaliy tavsiyalar sifatida bayon qilinadi.

NATIJALAR

Ma'lumotlarni tahlil qilishda tavsifiy statistika, foiz ko'rsatkichlari, guruhlararo qiyoslash va statistik ahamiyatni baholash usullaridan foydalanish nazarda tutilgan. Tavsifiy tahlil respondentlarning huquqiy bilimlari darajasini yuqori, o'rta va quyi toifalar bo'yicha ko'rsatishga xizmat qiladi. Guruhlararo qiyoslash esa tajriba va nazorat guruhlarida kuzatilgan o'zgarishlarning farqini aniqlash imkonini beradi. Dixotomik javoblar asosida tuzilgan ayrim so'rovnoma ko'rsatkichlarini tahlil qilishda Fisher mezonidan foydalanish mumkin. Uch darajali toifalarga ajratilgan test natijalarining guruhlar bo'yicha taqsimotini qiyoslashda esa Pearsonning xi-kvadrat mezonini qo'llanishi mumkin. Bunda statistik mezonni tanlash ma'lumotlarning turiga, kuzatuvlarning mustaqilligiga va kutiladigan chastotalarning yetarliligiga bog'liq. Bir xil respondentlarning dastlabki va yakuniy natijalari mavjud bo'lsa, ularning o'zgarishini mustaqil guruhlar taqqoslashidan farqli usullar bilan baholash zarur.

Tadqiqot natijalarini xalqaro ilmiy muomalaga kiritishda respondentlarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, so'rovnoma natijalarini xolis talqin etish va birlamchi ma'lumotlarni saqlash talablariga rioya qilish zarur. Mavjud materiallarda etik ruxsat, respondentlarning xabardor roziligi va ma'lumotlarni anonimlashtirish tartibi to'liq bayon qilinmagan. Shu sababli maqolaning yakuniy topshirilishidan oldin ushbu ma'lumotlar muallif tomonidan aniqlashtirilishi lozim. Tadqiqotning asosiy metodologik cheklovlari guruhlarini shakllantirish tartibining yetarlicha tavsiflanmagani, test vositalarining to'liq xususiyatlari berilmagani va pedagogik ta'sirning davomiyligi bo'yicha ma'lumotlar cheklanganidan iborat. Ushbu omillar natijalarning umumlashtirilishi va sababiy talqiniga ta'sir qilishi mumkin.

Tadqiqotning aniqlovchi bosqichida malaka oshirish kurslari tinglovchilarining huquqiy bilim olishga bo'lgan ehtiyoji, huquqiy ong va huquqiy madaniyat tushunchalarini anglash darajasi hamda huquqiy mazmundagi o'quv modullariga munosabati o'rganildi. So'rovnoma mazmunidan kelib chiqib, huquqiy ta'limga bo'lgan ehtiyojni bir nechta yo'nalishda tahlil qilish mumkin. Birinchi yo'nalish —

pedagoglarning huquqiy bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyoji. Ikkinchi yo'nalish — qonunchilikni amaliy faoliyatda qo'llashga doir ko'nikmalar. Uchinchi yo'nalish — malaka oshirish mashg'ulotlarida huquqiy masalalarni alohida o'rganishga munosabat.

Mazkur yo'nalishlar pedagoglarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda o'quv mazmuni bilan kasbiy ehtiyojlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi. Xususan, huquqiy axborotni mustaqil izlash va tegishli normani aniqlash ko'nikmalari pedagogning kasbiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Biroq taqdim etilgan materiallarda so'rovnomalarning barcha savollari bo'yicha javoblar chastotasi va foizlari to'liq keltirilmagan. Shu sababli mazkur bo'limda respondentlarning muayyan foizi huquqiy ta'limni qo'llab-quvvatlagani yoki huquqiy bilim darajasi yuqori bo'lgani haqida tasdiqlanmagan raqamlar berilmaydi.

Tajriba-sinov natijalarini baholashda tinglovchilarning huquqiy bilimlari yuqori, o'rta va quyi darajalarga ajratildi. Taqdim etilgan test jadvalidagi sonlar asosida tajriba va nazorat guruhlarining dastlabki hamda yakuniy natijalari qayta tartiblandi.

2-jadval. Tajriba va nazorat guruhlarining dastlabki va yakuniy test natijalari

Baholash darajasi	Tajriba guruhi, dastlabki	Nazorat guruhi, dastlabki	Tajriba guruhi, yakuniy	Nazorat guruhi, yakuniy
Yuqori	16 (6,7%)	15 (6,3%)	38 (15,8%)	17 (7,1%)
O'rta	45 (18,8%)	44 (18,5%)	128 (53,3%)	51 (21,4%)
Quyi	179 (74,6%)	179 (75,2%)	74 (30,8%)	170 (71,4%)
Jami	240 (100%)	238 (100%)	240 (100%)	238 (100%)

Manba: muallif taqdim etgan tajriba-sinov ma'lumotlari. Foizlar jadvaldagi guruh hajmlariga nisbatan hisoblangan; yaxlitlash sababli yig'indi ayrim hollarda 100 foizdan biroz farq qilishi mumkin.

Jadval natijalari tajriba va nazorat guruhlarining boshlang'ich holati umumiy jihatdan bir-biriga yaqin bo'lganini ko'rsatadi. Dastlabki testda yuqori darajadagi ko'rsatkich tajriba guruhida 6,7 foizni, nazorat guruhida esa 6,3 foizni tashkil etgan. O'rta darajadagi ko'rsatkichlar ham bir-biriga yaqin bo'lib, mos ravishda 18,8 va 18,5 foizni tashkil qilgan.

Dastlabki natijalarda ikkala guruhda ham quyi darajadagi ko'rsatkichlar ustun bo'lgan. Tajriba guruhida quyi darajadagi tinglovchilar ulushi 74,6 foiz, nazorat guruhida esa 75,2 foizni tashkil etgan. Bu holat tadqiqot boshida huquqiy bilimlarni rivojlantirishga ehtiyoj mavjud bo'lganini ko'rsatadi.

Yakuniy test natijalarida tajriba guruhida yuqori darajadagi ko'rsatkich 15,8 foizga, o'rta darajadagi ko'rsatkich esa 53,3 foizga yetgan. Quyi darajadagi tinglovchilar ulushi 30,8 foizgacha kamaygan.

Nazorat guruhida yuqori darajadagi ko'rsatkich 7,1 foizni, o'rta darajadagi ko'rsatkich 21,4 foizni tashkil etgan. Quyi darajadagi tinglovchilar ulushi esa 71,4 foiz bo'lib qolgan.

Bu natijalar tajriba guruhida ijobiy siljishlar ancha yaqqol ifodalanganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mazkur farqning sababi va statistik ishonchliligini baholashda tajriba metodikasining aniq mazmuni, guruhlarini shakllantirish shartlari va diagnostik vositalarning bir xil qo'llanganligi hisobga olinishi lozim.

Yuqori va o'rta darajadagi ko'rsatkichlarning o'zgarishi

Tinglovchilarning huquqiy bilimlari rivojlanishini umumlashtirish uchun yuqori va o'rta darajadagi natijalarga erishgan respondentlar ulushi birgalikda ko'rib chiqildi.

3-jadval. Yuqori va o'rta darajadagi natijalarning o'zgarishi

Ko'rsatkich	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi
Dastlabki testda yuqori va o'rta daraja	25,4%	24,8%
Yakuniy testda yuqori va o'rta daraja	69,2%	28,6%
Dastlabki va yakuniy natija orasidagi o'zgarish	+43,8 foiz punkt	+3,8 foiz punkt

Manba: 2-jadvaldagi sonlar asosida muallif hisob-kitobi.

Tajriba guruhida yuqori va o'rta darajadagi natijalar ulushi 25,4 foizdan 69,2 foizga oshgan. Nazorat guruhida esa ushbu ko'rsatkich 24,8 foizdan 28,6 foizga o'zgargan.

Ikki guruhdagi o'zgarishlar o'rtasidagi farq taxminan 40,0 foiz punktni tashkil etadi. Bu tavsifiy natija tajriba guruhidagi ijobiy siljish nazorat guruhidagiga nisbatan ancha katta bo'lganini ko'rsatadi.

Mazkur ko'rsatkich pedagogik ta'sirning ehtimoliy samaradorligini baholash uchun muhim. Biroq guruhlar tasodifiy shakllantirilganligi, dastlabki tayyorgarlik darajasi va o'qitish sharoitlari tengligi tasdiqlanmagan taqdirda, o'zgarishlarning barchasini faqat tajriba metodikasi bilan izohlash mumkin emas.

Natijalarning pedagogik talqini

Tajriba guruhidagi ijobiy o'zgarishlar huquqiy ta'limni tashkil etishda nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda amaliy faoliyatga yo'naltirilgan mashg'ulotlarning ahamiyatini ko'rsatadi.

Birinchidan, yuqori darajadagi ko'rsatkichlarning oshishi huquqiy bilimlarni o'zlashtirish va test topshiriqlarini bajarish natijalari yaxshilanganini ifodalaydi. Biroq bu natija huquqiy madaniyatning barcha tarkibiy qismlari to'liq shakllanganini o'z-o'zidan isbotlamaydi.

Ikkinchidan, o'rta darajadagi ko'rsatkichlarning sezilarli o'sishi tinglovchilarning katta qismi huquqiy mazmundagi topshiriqlarni bajarishda dastlabki bosqichga nisbatan

yaxshiroq natijaga erishganini anglatadi. Bu holat o'quv mazmunining tushunarligi, mashg'ulotlarning izchilligi va o'zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash imkoniyatlarini keyingi tadqiqotlarda alohida tekshirish zarurligini ko'rsatadi.

Uchinchidan, quyi darajadagi ko'rsatkichlarning kamayishi tinglovchilarning bir qismi yuqoriroq baholash toifalariga o'tgan bo'lishi mumkinligini anglatadi. Lekin individual respondentlarning dastlabki va yakuniy natijalari mavjud bo'lmagani sababli aynan qaysi tinglovchilar bir darajadan boshqasiga o'tganini aniqlab bo'lmaydi.

To'rtinchidan, nazorat guruhidagi o'zgarishning nisbatan kichikligi tajriba guruhidagi natijalar bilan taqqoslash uchun muhim tavsifiy asos yaratadi. Shunga qaramay, nazorat guruhidagi mashg'ulotlar mazmuni va davomiyligi to'liq bayon qilinmagani sababli guruhlar o'rtasidagi farqni pedagogik ta'sirning yagona natijasi sifatida talqin qilish ehtiyotkorlikni talab etadi.

Statistik tahlil natijalari va ularning ishonchliligi

Taqdim etilgan yakuniy test jadvalida tajriba va nazorat guruhlarining darajalar bo'yicha taqsimoti bir-biridan sezilarli farq qiladi. Ushbu taqsimot uchun Pearsonning xi-kvadrat mezonini qo'llash imkoniyati mavjud, chunki tahlil uchta baholash toifasi bo'yicha guruhlar taqsimotini qiyoslashga qaratilgan.

Jadvaldagi yakuniy chastotalar — tajriba guruhida 38, 128 va 74 nafar, nazorat guruhida esa 17, 51 va 170 nafar — asosida hisoblanganda, xi-kvadrat qiymati taxminan 78,9 ni tashkil etadi. Ushbu hisob mustaqil kuzatuvlar va mezonni qo'llash shartlari bajarilgan deb qabul qilingandagi dastlabki tahlildir.

Natija guruhlarining yakuniy darajalar taqsimoti o'rtasida statistik jihatdan sezilarli farq borligiga mos keladi. Biroq mazkur hisob guruhlar o'rtasidagi farqning aynan qaysi pedagogik omil bilan izohlanishini ko'rsatmaydi. Shuningdek, statistik ahamiyat amaliy ahamiyat, o'lchov vositasining ishonchliligi yoki uzoq muddatli natijalar bilan bir xil tushuncha emas.

Dastlabki va yakuniy natijalarni qiyoslashda muhim metodologik jihat shundan iboratki, guruhlar bo'yicha yig'ma chastotalar individual o'zgarishlarni to'liq ochib bermaydi. Agar bir xil respondentlar ikki marta testdan o'tgan bo'lsa, takroriy o'lchovlarning o'zaro bog'liqligini hisobga olish zarur. Shu sababli statistik tahlil natijalari maqolada yordamchi dalil sifatida qo'llanadi. Pedagogik samaradorlik haqidagi yakuniy xulosalar esa test natijalari, metodikaning tavsifi, respondentlar tarkibi va baholash shartlarining birgalikdagi tahliliga tayanishi kerak.

Tajriba-sinov natijalarining umumlashtirilgan bahosi

Tajriba-sinov natijalarining umumlashtirilgan tahlili uchta asosiy holatni ko'rsatadi.

Birinchidan, tajriba va nazorat guruhlarining boshlang'ich natijalari yuqori va o'rta darajadagi ko'rsatkichlar bo'yicha bir-biriga yaqin bo'lgan. Bu holat guruhlarini qiyoslash uchun dastlabki tavsifiy asos yaratadi, ammo boshlang'ich tenglikni barcha xususiyatlar bo'yicha isbotlamaydi.

Ikkinchidan, yakuniy testda tajriba guruhida yuqori va o'rta darajadagi natijalar ulushi ancha oshgan, quyi darajadagi ko'rsatkich esa kamaygan. Nazorat guruhida o'zgarishlar nisbatan kichik bo'lgan.

Uchinchidan, natijalar huquqiy ta'limni amaliy vaziyatlar va kasbiy kompetensiyalar bilan bog'lashga qaratilgan yondashuvlarni chuqurroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Biroq metodikaning aniq mazmuni va qo'llash shartlari batafsil hujjatlashtirilmaguncha, ushbu natijalarni yakuniy sababiy dalil sifatida talqin qilish mumkin emas.

Umuman olganda, tajriba-sinov ma'lumotlari malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirish bo'yicha pedagogik ishlarni takomillashtirish uchun muhim empirik asos yaratadi.

MUHOKAMALAR

Tadqiqot natijalarini talqin qilishda huquqiy madaniyatni faqat huquqiy bilimlarni egallash bilan tenglashtirmaslik muhimdir. Huquqiy bilim shaxsning huquqiy normalar va ularning mazmuni haqidagi tasavvurlarini ifodalasa, huquqiy madaniyat ushbu bilimlardan foydalanish, qonuniylikka munosabat va huquqiy mas'uliyatni ham qamrab oladi. Pedagogning huquqiy madaniyati, avvalo, uning kasbiy qarorlarida namoyon bo'ladi. Masalan, ta'lim oluvchining huquqlariga taalluqli vaziyatda pedagog tegishli qonuniy talablarni aniqlashi, vaziyatni xolis baholashi va qonuniy yechimni asoslay olishi lozim. Shu ma'noda huquqiy madaniyat pedagogning kundalik faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan amaliy kompetensiya sifatida qaralishi mumkin.

R. Boymirzayevaning huquqiy madaniyatni rivojlantirishga oid metodik tadqiqotlarida huquqiy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish, interfaol mashg'ulotlar va kasbiy vaziyatlarni tahlil qilishga alohida e'tibor qaratilgan[7;1560-1564]. Ushbu yondashuv tadqiqot natijalarini tushuntirish uchun muhim nazariy asos beradi. Biroq tajriba guruhida kuzatilgan ijobiy o'zgarishlarni aynan muayyan metod bilan bog'lash uchun o'quv mashg'ulotlarining mazmuni, metodik ketma-ketligi va amaliy topshiriqlari batafsil ko'rsatilishi zarur.

Malaka oshirish tizimida huquqiy kompetentlikni rivojlantirish tinglovchilarning normativ-huquqiy hujjatlardan mustaqil foydalanishi va kasbiy vaziyatlarni huquqiy nuqtayi nazardan baholashi bilan chambarchas bog'liq. An'anaviy ma'ruza shakli qonunchilikning asosiy tushunchalarini tushuntirish uchun foydali bo'lishi mumkin. Lekin tinglovchining huquqiy normani amaliy vaziyatga tatbiq etish qobiliyatini aniqlash uchun vaziyatli topshiriqlar, muammoli savollar va mustaqil huquqiy izlanish talab qilinadi. Masalan, pedagogik faoliyatga oid muammoli vaziyat taqdim etilganda tinglovchi quyidagi ishlarni bajarishi mumkin:

- vaziyatda mavjud huquqiy muammoni aniqlash;
- tegishli normativ-huquqiy hujjatni topish;
- hujjatning amaldagi tahririni tekshirish;

- tegishli normani vaziyatga tatbiq etish;
- xulosani huquqiy asoslar bilan izohlash.

Bunday topshiriqlar tinglovchining faqat eslab qolgan ma'lumotlarini emas, balki huquqiy axborot bilan mustaqil ishlash va qaror chiqarish ko'nikmalarini ham baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, huquqiy kompetentlikni baholashda javobning faqat to'g'ri yoki noto'g'riligini aniqlash bilan cheklanmaslik lozim. Huquqiy manbaning to'g'ri tanlanishi, xulosaning asoslanganligi va qarorning kasbiy vaziyatga mosligi ham baholash mezonlari sifatida belgilanishi mumkin.

Huquqiy ta'limda interfaol metodlardan foydalanish tinglovchilarning o'quv jarayonidagi faol ishtirokini oshirish, turli fikrlarni taqqoslash va mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatlarini yaratadi. P. D. Gadjiyevaning huquqiy ta'limni modernizatsiya qilishga bag'ishlangan ishida interfaol metodlarning ta'lim jarayonini faollashtirishdagi imkoniyatlari ko'rib chiqilgan[8;81-87]. Mazkur yondashuv doirasida malaka oshirish mashg'ulotlarida quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

Huquqiy keyslar. Tinglovchilarga pedagogik faoliyatda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlar beriladi. Ular huquqiy muammoni aniqlaydi, tegishli normani izlaydi va yechimni asoslaydi.

Guruhiy munozara. Muayyan huquqiy vaziyat bo'yicha turli yechimlar muhokama qilinadi. Tinglovchilar o'z fikrlarini tegishli qonuniy asoslar bilan izohlashga o'rganadi.

Normativ hujjatlar bilan mustaqil ishlash. Tinglovchilar rasmiy huquqiy axborot manbalaridan foydalanib, hujjatning amaldagi tahririni topish va kerakli normalarni aniqlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Rolli mashg'ulotlar. Pedagogik vaziyatdagi turli ishtirokchilarning nuqtayi nazari tahlil qilinadi. Bu usul huquqiy muammoni bir tomonlama emas, balki bir nechta manfaat va mas'uliyat nuqtayi nazaridan baholashga yordam beradi.

Refleksiv tahlil. Mashg'ulot yakunida tinglovchilar o'z xulosalarini qayta ko'rib chiqadi, yo'l qo'yilgan xatolarni aniqlaydi va keyingi rivojlanish maqsadlarini belgilaydi.

Biroq interfaol metodlarning mavjudligi o'z-o'zidan samaradorlikni kafolatlamaydi. Natija topshiriqning sifati, o'quv maqsadlarining aniqligi, huquqiy manbalarning ishonchliligi va baholash mezonlariga bog'liq. Shu sababli har bir metod muayyan o'quv natijasi bilan bog'lanishi zarur.

Pedagoglarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda milliy qonunchilikni o'rganish o'quv mazmunining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim. Bunda qonunlarning nomi va umumiy mazmunini bilish bilan cheklanmay, tegishli huquqiy qoidalarining pedagogik faoliyatdagi ahamiyatini tushuntirishga e'tibor qaratiladi. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun ta'lim sohasidagi munosabatlarni tushunish uchun asos yaratadi. «Pedagogning maqomi to'g'risida»gi Qonun esa pedagogning kasbiy faoliyati, huquq va majburiyatlari bilan bog'liq masalalarni o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi. Huquqiy ta'lim jarayonida ushbu hujjatlarni o'rganish uch bosqichda tashkil etilishi mumkin. Birinchi bosqichda tegishli huquqiy norma aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda uning mazmuni va qo'llanish shartlari tahlil qilinadi. Uchinchi bosqichda norma kasbiy vaziyatga tatbiq etilib, xulosa asoslanadi. Bunday yondashuv huquqiy axborotni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi. Shu bilan birga, normativ-huquqiy hujjatlar yangilanib borishi mumkinligi sababli mashg'ulotlarda faqat rasmiy manbalardan foydalanish va hujjatning amaldagi tahririni tekshirish zarur.

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda kasbiy rivojlanish jarayonining samaradorligini baholashda o'quv natijalarini aniq belgilash, dastlabki va yakuniy ko'rsatkichlarni taqqoslash hamda o'zgarishlarni amaliy faoliyat bilan bog'lashga e'tibor beriladi. Mazkur tadqiqotning o'ziga xos jihat huquqiy madaniyatni pedagoglarning malaka oshirish jarayonida rivojlantirishga qaratilganidir. Bunda huquqiy bilimlarni o'zlashtirish bilan birga, ularni kasbiy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatlari ham muhim hisoblanadi. Tajriba

guruhida yuqori va o'rta darajadagi natijalarning sezilarli oshgani huquqiy ta'limni amaliyotga yo'naltirish masalasini yanada chuqurroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Biroq ushbu natijani xalqaro tadqiqotlar bilan to'liq qiyoslash uchun metodikaning aniq tavsifi, tanlanma shakllantirish tartibi va diagnostik vositalarning xususiyatlari yetarli darajada ochib berilishi lozim. Shuningdek, ilmiy yangilikni faqat natijalar oshgani bilan asoslash yetarli emas. Yangilik huquqiy madaniyatni rivojlantirishning taklif etilgan metodik modeli, diagnostik mezonlari yoki uni amaliyotga tatbiq etish shartlari bilan aniq ifodalanishi kerak.

Tadqiqotning ilmiy hissasi bir nechta yo'nalishda ifodalanadi.

Birinchidan, malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirish huquqiy bilimlarni egallash, amaliy vaziyatlarni tahlil qilish va kasbiy qarorlarni asoslash bilan bog'liq kompleks pedagogik vazifa sifatida yoritildi.

Ikkinchidan, uchta hududdagi pedagogik mahorat markazlariga taalluqli 478 nafar respondentning taqdim etilgan ma'lumotlari asosida boshlang'ich va yakuniy natijalar qiyoslandi.

Uchinchidan, tajriba va nazorat guruhlaridagi o'zgarishlar tavsifiy ko'rsatkichlar orqali tahlil qilinib, natijalarni pedagogik jihatdan izohlashning imkoniyatlari va cheklovlari belgilandi.

To'rtinchidan, huquqiy ta'limni takomillashtirish uchun amaliy keyslar, normativ hujjatlar bilan mustaqil ishlash, interfaol metodlar va reflektiv baholashdan foydalanishga doir tavsiyalar ishlab chiqildi.

Ushbu ilmiy hissa taqdim etilgan materiallar doirasida asoslanadi. Metodikaning uzoq muddatli samaradorligi, barcha hududlarga umumlashtirilishi yoki huquqiy madaniyatning barcha tarkibiy qismlariga ta'siri haqida qo'shimcha dalillarsiz qat'iy xulosa chiqarilmaydi.

Tadqiqot natijalarini talqin qilishda bir nechta cheklovlarni hisobga olish lozim.

Birinchidan, tadqiqot tavsifida Andijon viloyati ham tilga olingan bo'lsa-da, asosiy hududiy jadvalda Namangan, Farg'ona va Jizzax viloyatlari ko'rsatilgan. Hududlar ro'yxati yakuniy maqolada birlamchi hujjatlar asosida aniqlashtirilishi zarur.

Ikkinchidan, respondentlar soni bo'yicha ayrim tavsiflarda tajriba va nazorat guruhlari 238 va 240 nafar tartibida keltirilgan, test jadvalida esa tajriba guruhi 240, nazorat guruhi 238 nafar deb berilgan. Ushbu tafovutni bartaraf etish uchun birlamchi ro'yxatlar va test bayonnomalari tekshirilishi kerak.

Uchinchidan, test topshiriqlarining to'liq matni, baholash chegaralari va diagnostik vositalarning ishonchliligi haqidagi ma'lumotlar cheklangan. Bu holat natijalarni qayta tekshirish va boshqa tadqiqotlar bilan taqqoslash imkoniyatini kamaytiradi.

To'rtinchidan, pedagogik ta'sirning davomiyligi, mashg'ulotlar soni va nazorat guruhida qo'llangan o'qitish usullari batafsil bayon etilmagan. Shu sababli natijalardagi farqni faqat tajriba metodikasiga bog'lash uchun qo'shimcha dalillar talab etiladi.

Beshinchidan, respondentlarning individual boshlang'ich va yakuniy natijalari taqdim etilmagan. Shu bois guruhlar bo'yicha umumiy o'zgarishlarni aniqlash mumkin bo'lsa-da, har bir tinglovchining rivojlanish trayektoriyasini baholash cheklangan.

Kelgusidagi tadqiqotlarda ushbu cheklovlarni bartaraf etish uchun test vositalarini standartlashtirish, guruhlarni shakllantirish tartibini aniq hujjatlashtirish, individual natijalarni anonim shaklda saqlash va malaka oshirish kursidan keyingi kuzatuvni tashkil etish tavsiya etiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish huquqiy bilimlarni o'zlashtirish, qonuniylikka munosabat, kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish va huquqiy asoslangan qarorlar qabul qilish bilan bog'liq kompleks pedagogik jarayon ekanini ko'rsatadi. Namangan, Farg'ona va Jizzax viloyatlaridagi pedagogik mahorat markazlariga taalluqli 478 nafar respondentning

taqdim etilgan ma'lumotlari asosida tajriba va nazorat guruhlarining dastlabki hamda yakuniy test natijalari qiyoslandi.

Tajriba guruhida yuqori va o'rta darajadagi natijalar ulushi 25,4 foizdan 69,2 foizga oshgan. Nazorat guruhida esa ushbu ko'rsatkich 24,8 foizdan 28,6 foizga o'zgargan. Ikki guruhdagi o'zgarishlar o'rtasidagi tavsifiy farq taxminan 40,0 foiz punktni tashkil etgan. Mazkur natijalar tajriba guruhida ijobiy siljishlar sezilarli bo'lganini ko'rsatadi. Biroq ushbu farqning sababiy mazmunini aniqlash uchun pedagogik ta'sirning aniq tavsifi, guruhlarini shakllantirish tartibi va diagnostik vositalarning ishonchliligi qo'shimcha tekshirilishi zarur. Tadqiqotning muhim xulosalaridan biri shuki, huquqiy madaniyatni rivojlantirishni faqat huquqiy ma'lumotlarni o'zlashtirish bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. Huquqiy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash, normativ hujjatlarning amaldagi tahriri bilan ishlash va o'z qarorini huquqiy jihatdan asoslash imkoniyatlari ham o'quv jarayoniga kiritilishi kerak[9].

Amaliy tavsiyalar

Birinchi tavsiya — huquqiy modullar mazmunini kasbiy ehtiyojlarga moslashtirish. Malaka oshirish dasturlarida pedagogning kundalik faoliyatida uchraydigan huquqiy vaziyatlar, kasbiy huquqlar, majburiyatlar va ta'lim oluvchilarning qonuniy manfaatlariga taalluqli masalalarga e'tibor qaratish lozim.

Ikkinchi tavsiya — normativ-huquqiy hujjatlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish. Tinglovchilar tegishli hujjatni topish, amaldagi tahririni tekshirish, tegishli normani aniqlash va huquqiy xulosani asoslashga o'rgatilishi zarur.

Uchinchi tavsiya — amaliy keyslar va interfaol metodlardan maqsadli foydalanish. Har bir mashg'ulot uchun aniq o'quv natijasi belgilanib, topshiriqlar tinglovchilarning mustaqil fikrlashi va huquqiy asoslangan qaror qabul qilishini rivojlantirishga yo'naltirilishi kerak.

To'rtinchi tavsiya — huquqiy madaniyatni ko'p yo'nalishli baholash. Huquqiy bilimlar test orqali, amaliy ko'nikmalar vaziyatli topshiriqlar yordamida, huquqiy qadriyatlarga munosabat esa tegishli so'rovnomalar orqali o'rganilishi mumkin. Bunda har bir vositaning o'lchash vazifasi aniq belgilanishi zarur.

Beshinchi tavsiya — tajriba-sinov hujjatlarini standartlashtirish. Respondentlar soni, guruhlar tarkibi, test natijalari, baholash mezonlari va statistik hisoblar yagona qayd tizimida yuritilishi lozim.

Oltinchi tavsiya — uzoq muddatli natijalarni baholash. Malaka oshirish kursi tugaganidan keyin qayta diagnostika o'tkazish va imkon qadar tinglovchilarning huquqiy bilimlarini real kasbiy faoliyatda qo'llash holatini kuzatish tavsiya etiladi.

Malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish pedagoglarning kasbiy kompetentligini mustahkamlash, ta'lim jarayonida qonuniylikni ta'minlash va huquqiy mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim yo'nalishdir. Taqdim etilgan tajriba-sinov ma'lumotlari tajriba guruhida yuqori va o'rta darajadagi natijalar ulushi sezilarli oshganini ko'rsatadi. Bu holat huquqiy ta'limni amaliy kasbiy vaziyatlar, interfaol metodlar va normativ-huquqiy hujjatlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalari bilan uyg'unlashtirishni yanada chuqurroq o'rganish uchun asos yaratadi. Tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligini kuchaytirish uchun guruhlar tarkibidagi tafovutlarni bartaraf etish, diagnostik vositalarning xususiyatlarini batafsil ko'rsatish va statistik hisoblarni birlamchi ma'lumotlar asosida qayta tekshirish zarur.

Shunday qilib, huquqiy madaniyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan malaka oshirish dasturlari huquqiy bilimlarni amaliy kompetensiyalar bilan uyg'unlashtirgan, natijalari muntazam baholanadigan va milliy qonunchilikdagi o'zgarishlarga moslashtirib boriladigan tizim asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son «Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida»gi Farmoni. — URL: <https://lex.uz/uz/acts/-4149765>
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. — URL: <https://lex.uz/docs/-5013007>
3. O'zbekiston Respublikasining 2024-yil 1-fevraldagi O'RQ-901-son «Pedagogning maqomi to'g'risida»gi Qonuni. — URL: <https://lex.uz/docs/-6786401>
4. Tadjixanov U., Saidov A.X. *Huquqiy madaniyat nazariyasi*. 1–2-jildlar. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 1998.
5. Boymirzayeva R. Huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini xalq ta'limi xodimlarining malaka oshirish tizimida shakllantirish // Общество и инновации. — 2023. — Vol. 4, No. 1. — B. 146–153. — DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss1-pp146-153>
6. Boimrizeyeva R.K. Methods of Developing the Legal Culture of Teachers of the Public Education System in the Process of Professional Development // Oriental Journal of Education. — 2025. — Vol. 5, No. 7. — B. 155–162. — DOI: <https://doi.org/10.37547/supsci-oje-05-07-20>
7. Boymirzayeva R. Malaka oshirish jarayonida pedagoglarning huquqiy madaniyatni rivojlantirish metodlari // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. — 2025. — Vol. 3, No. 10. — DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17493007>
8. Gadjiyeva P.D. Interaktivnye metody kak sredstvo modernizatsii pravovogo obucheniya // Innovatsii v obrazovanii. — 2011. — № 1. — S. 81–87.
9. Boymirzayeva R. Xalq ta'limi pedagoglarini malakasini oshirish jarayonida huquqiy ong va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga oid xorij tajribasi // Science Problems and Research. — 2025. — Vol. 5, No. 1. — DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I1Y2025N57>